

Ekklesia Breda 20 maart 2016

Serie 'maskers' – thema 'dementie' – gelezen Lucas 10, barmhartige Samaritaan

Toespraak Madeleine Timmermann

De parabel van de barmhartige Samaritaan, een oud verhaal, een krachtig en actueel verhaal. 2000 jaar later vertellen we het nog steeds aan elkaar en je ziet als het ware de beelden voor je. Het verhaal over een man die in een onherbergzaam gebied overvallen is door rovers. Hij ligt half dood aan de kant van de weg. Er komen twee vooraanstaande voorbijgangers langs (een priester en een Leviet) die met een boog om de gewonde mens heen lopen, zij zijn druk bezig met hun verplichtingen en hun dringende taken elders. Het zou onszelf zomaar kunnen overkomen... Dan komt een derde man voorbij. Hij ziet de gewonde mens liggen en wordt daardoor geraakt. Hij onderbreekt zijn weg en gaat wat doen. Hij tilt de gewonde op zijn ezel en brengt hem naar een logement en betaalt voor zijn verzorging. Waarom liep hij niet door net als de andere twee? Het bewogen of geraakt worden is cruciaal. De Bijbeltekst gebruikt hiervoor de term *splanchidzomai*, wat slaat op geraakt worden ofwel diep van binnen bewogen worden, tot in je ingewanden geroerd worden. De term heeft een lichamenlijk component. Hij ziet en hij kan niet anders dan iets doen. Ik vind zelf zo mooi aan het verhaal dat de Samaritaan niet gaat verplegen. We lezen dat hij de gewonde op zijn ezel laadt en hem vervoert naar een herberg. Hij regelt dat de herbergier de gewonde zal verzorgen.

In het verhaal is de gewonde een mens die overvallen is door rovers en ernstig lichamenlijk letsel heeft opgelopen. Een mens kan na een beroving voor het oog onzichtbaar geestelijke schade oplopen. Daar kunnen we ons wel wat bij voorstellen. Nog weer anders kan ook onzichtbaar voor de buitenwereld schade in het brein veroorzaakt worden door bijvoorbeeld een ziekteproces dat dementie veroorzaakt. Daarbij wordt iemand als het ware beroofd van geheugen en herinneringen. En in geval van dementie blijft het niet bij een eenmalige beroving. Het is een proces dat doorgaat. Onontkoombaar worden ook taal, rekenen, oriëntatievermogen, herkennen van spullen en mensen, aanpassingsvermogen, zelfzorg en emoties aangetast. Meer en meer glipt de grip op eigen leven door de handen.

Dementie komt veel voor, en zal in de toekomst nog meer mensen treffen. Deels omdat het gekoppeld is aan ouderdom en in onze samenleving steeds meer mensen steeds ouder worden. Er wordt al wel gesproken over een dementie-tsunami. Ondanks alle wetenschappelijke kennis en hooggespannen verwachtingen is het nog niet mogelijk om bij dementie iets sluitends te zeggen over de oorzaak. Ook behandeling is nog niet adequaat mogelijk, het is een ziekte die levensverkorting bewerkstelligt en waarvan nog niet te genezen valt, want medische interventies verkeren nog in een experimenteel stadium en kunnen geen genezing bewerkstelligen. In de film *Still Alice* overpeinst de hoofdpersoon Alice, hoogleraar in de psychologie en bijna vijftig jaar als bij haar de diagnose Alzheimer gesteld wordt, dat ze liever kanker had gehad, want dan had ze er tegen kunnen vechten en een kans gehad om te winnen. Ze zou steun hebben gekregen van haar familie en de Harvard-gemeenschap en die zouden haar strijd nobel hebben gevonden. Zelfs als ze de strijd niet won, zou ze iedereen in de ogen kunnen kijken en bewust afscheid nemen voordat ze ging. Bij de ziekte van Alzheimer, een van de oorzaken van dementie, wel de meest voorkomende oorzaak, ligt dat anders, omdat men daarvan niet kan genezen en er in de sociale omgeving vaak huiver bestaat voor deze aandoening. Bij dementie worden de hersenen aangetast en daarmee ook de identiteit, autonomie, rationaliteit en onafhankelijkheid. Al deze waarden staan hoog genoteerd in de samenleving van onze tijd. Het verlies daarvan wordt benoemd in zware termen als ontmenselijking, ontluistering en vernedering. Het raadselachtige karakter van dementie maakt allerlei fantasieën los. Met je volle verstand kun je niet weten hoe het is om dementie te hebben. Als je het hebt dan heb je namelijk je volle verstand niet meer en dat is precies het probleem van dementie. Het gevolg is dat in onze samenleving een dominante opvatting gegroeid is waarin dementie massief negatief aanwezig is als verlies, verval, iets wat er niet hoort te zijn. "Huppakee, weg ermee".

Zijn we op weg naar een samenleving waarin geen plaats is voor ouderdom, verval, afhankelijkheid en eindigheid? Lopen we met een veilige grote bocht om dementie heen of durven we net als de barmhartige Samaritaan te zien en ons te laten raken? Dementie ontmaskert op een bepaalde manier onze illusie van recht hebben op een gezond en vitaal leven tot het einde toe. Dementie is een ziekte, maar ook een prisma waardoor

cultuurkritische vragen aan het licht komen. En existentiële vragen: hoe we ons verhouden tot het verval en de eindigheid van het leven. Tegen de dominante stroming waarin dementie wordt weggezet als het ergste dat je kan overkomen, komt er tegelijkertijd een voorzichtige tegenstroom op gang waarin er meer ruimte ontstaat om anders te kijken, om anders te *durven* kijken; niet alleen door de bril van massieve negativiteit of vermeende negativiteit. Ook geen roze bril natuurlijk, daar is dementie veel te ernstig en diep ingrijpend voor. Zowel voor degene die het treft als voor de naasten. Ik denk meer aan een bril die ruimte maakt voor meervoudigheid, nuanceringen en verwondering over wat een mens ten diepste is als allerlei maskers wegvallen. Door het voortschrijdende proces van dementie verlies je langzaam maar zeker wat je hebt aangeleerd, inclusief de oude vertrouwde manier van omgaan met elkaar, van communiceren en zorgen voor elkaar. Dat is confronterend en zeker ook voor de naasten pijnlijk, verdrietig en vaak eenzaam. “Wie ben ik?”, vraagt een zoon zich hardop af, als zijn moeder hem niet meer als haar zoon herkent. Of als je partner na 61 jaar huwelijk vraagt wat jij komt doen en wie jij bent. Wat betekent dat voor jouw wezen en identiteit? Wat betekent het voor verbondenheid? De oude vertrouwde relatie verdampt en wat rest er dan? Een echtgenoot vertelt dat hij levenslang op zijn verjaardag van zijn vrouw bloemen kreeg. Door haar vergevorderd dementeringsproces lukt dat niet meer, ze weet niet meer dat hij jarig is en ze weet eigenlijk niet eens meer wie hij is. Hij zegt: “Ik kan daarom treuren en dat doe ik natuurlijk ook. Maar daar laat ik het niet bij.” Hij gaat zelf bloemen kopen en als hij bij haar is, geeft hij namens haar zichzelf de bloemen. Hem geeft het troost en zo houdt hij voor hen allebei de relatie in stand, anders dan voorheen, maar niet per se minder waardevol.

Dit soort getuigenissen, klein en bescheiden helpen ons om de eigen innerlijk ruimte te vergroten en de bocht om degene met dementie en hun naasten heen te verkleinen. Een nadere bijdrage aan het verkleinen van de bocht rondom mensen met dementie is hen zelf te vragen wat zij nodig hebben van anderen en van ons. Uit recent onderzoek bij mensen met dementie in een beginnende fase blijkt dat zij zelf in het algemeen genomen er niet een groot probleem van maken: “Het pech is om ziekte van Alzheimer te hebben, maar dat geldt voor meer aandoeningen. Er valt best mee te leven, mits je nog mee mag tellen, niet bij voorbaat uitgerangeerd wordt en zinvol bezig kan zijn.” Dat vraagt van ons -de samenleving of anders betrokkenen- een omkering in denken en standpuntbepaling. Minder massief negatief, meer ruimte voor nuancing en meervoudigheid. Een mooi voorbeeld wat ons wellicht kan helpen is een verhaal uit Buthan. Men wilde het voorkomen van dementie in dat boeddhistische land onderzoeken en vroeg toestemming om dat te mogen doen. Die kregen ze, maar van overheidswege werd gezegd dat er geen ziekte was die voldeed aan de beschrijving van dementie. In het eerste dorp dat ze binnenreden troffen ze een dementerende oude vrouw aan die de tempelstoep aan het vegen was. Haar dochter legde uit dat zij de geestestoestand van haar moeder niet zag als een ziekte, maar als een natuurlijke kringloop van het leven. Geboren worden, kind zijn, volwassen worden, oud worden en weer eindigen als kind en uiteindelijk sterven als ‘baby’. Als alle maskers wegvallen komt de mens opnieuw in zijn kwetsbare naaktheid tevoorschijn.

Er is ook nog iets te zeggen over een omgekeerd effect, namelijk het opzetten van een masker om iets achter te verbergen. Dat is iets wat mensen met dementie, zeker in een beginfase veelvuldig doen. Logisch want wie wil niet zijn eer hoog houden en zich daarom verschuilen achter een masker van ‘gewoon’ zijn. “Ik ga de tafel dekken voor als de kinderen dadelijk thuis komen”, zegt een oude dame tegen haar man. Hij verstaat de kunst om haar niet met de feiten om de oren te slaan, namelijk dat de kinderen al meer dan 20 jaar het huis uit zijn en zelf al kinderen hebben die al studeren. Hij buigt mee en kringelt met haar rondom de waarheid, als een soort spel. En hij sluit bij haar aan op een diepere laag van zijn. Namelijk dat zij toch zo’n zorgzame moeder is, die altijd voor haar kinderen klaar staat. Zij glundert. En hij ook. Dat is een klein voorbeeld van hoe je in het leven van alledag naaste kunt zijn van een kwetsbare medemens. Het gaat niet altijd om grote verhalen en heroïsche acties. Dat is voor mij de boodschap van het evangelie. Met alle middelmatigheid en vallen en opstaan. Vergeet niet dat de Samaritaan ook niet alles zelf deed, maar vanuit zijn bewogenheid er voor zorgde dat er gedaan kon worden wat nodig was. Hij is een voorbeeld van hoe je barmhartigheid kunt doen als dat op je weg komt. Het appel van de kwetsbare ander, hij kon er net als zijn voorgangers in een bocht omheen. Maar dat deed hij niet. Daarom werd hij de naaste van hem die het nodig had.